

100 éves a Magyar Irodalomtörténeti Társaság*

PALÁDI-KOVÁCS ATTILA

A centenáriumát ünneplő Magyar Irodalomtörténeti Társaság köszöntése

Alapításának századik évfordulóján a Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya nevében köszöntöm a Magyar Irodalomtörténeti Társaságot, adom át mai tagságának az osztályon képviselt tudományszakok és a tágabb tudományos közösség tiszteletteljes üdvözlését meg az újabb száz esztendőre szóló jókívánságait.

Ha a Természettudományi Társulat 1841-ben történt megalakulására vagy akár csak az Osztályunkhoz tartozó társulatok közül az 1889-ben alapított Magyar Néprajzi Társaság, meg az 1904-ben megalakult Magyar Nyelvtudományi Társaság történetére gondolok, az Irodalomtörténeti Társaság megalapítását késeinek, megkésettnek mondhatom. Az 1937. évi közgyűlésen Pintér Jenő elnöki megnyitójában azt fejtegette, hogy nemzedéke „az irodalomtudomány vezérembereitől, az egyetemi tanároktól, az Akadémia tagjaitól” várta az indítást, de közülük senki sem akart előlépni az egyesülés tervével. Így történhetett meg, hogy 1911. tavaszán az akkor harmincas éveik elején járó középiskolai tanárok, Baros Gyula, Pintér Jenő és Horváth János vetették fel a Társaság létrehozásának gondolatát. Ők keresték fel budapesti professzoraikat, nyerték meg Beöthy Zsolt, Riedl Frigyes és Négyesy László támogatását a tudományos célú egyesület megszervezéséhez. Mozgolódásuk jellegére utal az is, hogy *Felbívás a Magyar Irodalomtörténeti Társaság megalapítására* címet viselő toborzójukat az *Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny*ben tették közzé. Ennek első mondata így hangzik: „Hazánkban minden tudományszaknak megvan már a maga társulata, csak mi, a magyar irodalomtörténet munkásai nem tömörültünk még társas szervezetté.”

A magyar irodalomtörténet kutatóinak, tanárainak, barátainak 1911-ben megalakult egyesülete tágra nyitotta kapuit, szívesen fogadta a magyar irodalom és az iro-

* Paládi-Kovács Attila, Korompay H. János, Sipos Lajos és Szathmári István dolgozatai a százéves Magyar Irodalomtörténeti Társaság konferenciáján elhangzott előadások szerkesztett változatai. Juhász Ferenc prózaversét, mely a centenáriumi ünnepségen a költő előadásában hangzott el, a következő bevezető előzte meg: „Engedjék meg nekem, öreg költőnek, hogy most gyermek és ifjúkorom magyar tanítóját és tanárait mély szeretettel megnevezem. Először Sárközi Ferenc tanító urat, aki a biai elemi iskolában tanított meg írni és olvasni, a magyar nyelvtanra, és ha jól feleltem, ráültetett a hatalmas fagolyós számológépre. De hadd szóljak Horváth István tanár úrról, aki a bicskei polgári iskolában, ahova jártam, ihletetten beszélt a magyar irodalom nagyságáról és szépségéről. Harmadiknak a feledhetetlen Czéhmeister István tanár urat köszöntöm, aki a budapesti, Márvány-utcai Kossuth Lajos Kereskedelmi Iskolában volt magyartanárom. Vele az óraszünetekben a folyosón mindig Thomas Mannról és a világirodalom más mestereiről beszélgettünk. Őt nem izgatta, hogy megtanultam-e a leckét, de a teremő nagyságról való nézetem és vitám annál inkább. Nem tudom, hogy él-e még, vagy már a földben van, de szeretetembe burkolva ott ragyog szívemben.”

dalomtudomány minden barátját. Ennek köszönhetően az Irodalomtörténeti Társaságnak egyetlen év leforgása alatt egyezernél több tagja lett és rövidesen közel annyi előfizetője támadt 1912 óta megjelenő folyóiratának, az Irodalomtörténetnek is. A lapalapítás, az új publikációs fórum megteremtése kezdettől fogva bevallott célja volt a Társaság megalapítását szorgalmazó fiatal tanároknak. Pintér negyedszázaddal későbbi visszaemlékezése szerint különösen a „középiskolai tanárok sorakoztak lelkesen az új tudományos zászló alá, maga a Társaság is voltaképpen a magyar középiskolai tanárság alapítása volt.” Míg a régebbi tudományos társaságok kezdeményezése vagy az Akadémia vagy az egyetem köréből indult ki, a Magyar Irodalomtörténeti Társaságot a középiskolák lelkes, fiatal irodalomtanárai szervezték meg és működtették nagy sikerrel.

Az irodalomtudománynak korábban is léteztek nagy múltú, illetve más jellegű, mondhatnánk „exkluzív” társulatai. Az 1836-ban alapított és 1952-ben megszűnt Kisfaludy Társaság az előbb említett Természettudományi Társulatnál is régebbi szerveződés volt. A szépirodalom és a népköltészet ápolására, kutatására szakosodó Kisfaludy Társaságban a bevásztott új tagok székfoglaló előadásokat tartottak. A folklorisztika hazai történetében bő száz éven át mecénási és kiadói szerepkört betöltő Kisfaludy Társasághoz fűződik a magyar népköltészet gyűjtésének első virágkora, Erdélyi János fellépése, illetve az általa szerkesztett *Népdalok és mondák* három kötetének megszületése (1846–1848), majd a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* sorozatának 1872–1924 között megjelent köteteinek gondozása, kiadása. (A sorozat első három kötetének szerkesztői Arany László és Gyulai Pál voltak.) A Kisfaludy Társaság támogatta a népzenei gyűjtőmunkát, szerepe volt Bartalus István népzenei gyűjteményének létrejöttében. Első népzene-kiadási tervzetével Bartók és Kodály is hozzá fordult 1913-ban.

Az 1930-as években szerveződött meg a Magyar Irodalomtörténeti Társasággal elégedetlen, a konzervatív irodalomkutatástól, irodalompártolástól elkülönülő egyesülés, a *Magyar Irodalomtudományi Társaság* (1933–1936 között). A „fiatal tudósok egyesülete” a név megválasztásával is hangsúlyozni kívánta, hogy az „irodalomtörténet”-nél tágasabb, elméletet, esztétikát, irodalomkritikát is felölelő „irodalomtudomány” művelésére törekszik. Ez a tagságát tekintve különböző világnézeti csoportokra tagozódó exkluzív társaság a 20. század számos kitűnő íróját, költőjét, irodalomtudósát (későbbi professzorát) vonzotta vitaüléseire, felolvasó- és előadóestjeire. Folyóirata sajnos nem volt, és az Irodalomtörténeti Társasághoz hasonló taglétszámot sem tudott elérni, bizonyára nem is törekedett túlzott popularitásra.

Nincs tudomásom arról, hogy megírták-e már a Magyar Irodalomtörténeti Társaság százéves történetét. Szükség van rá, hiszen anélkül a magyar irodalomtudomány története sem tekinthető át kellő alaposággal és minden vonatkozásában. A Társaság tudományszervező szerepe soha sem merült ki a felolvasások, a közgyűlések és a kegyeleti aktusok szervezésében. A Toldy-emlékérem, a Toldy Ferenc-díj adomá-

nyozása, jeles sorozatok, folyóiratok kiadása (pl. Magyar klasszikusok, Nagy magyar írók, Irodalomtörténet, Irodalomismeret stb.) jól szolgálja a tudományos értékrend formálását, a valós szakmai teljesítmények elismerését.

Az Irodalomtörténeti Társaság történetében is jól kivehetők egyes felívelő szakaszok, láthatók a nehéz kaptatók évei, érzékelhetők válságra, hanyatlásra utaló jelek a különösen nehéz periódusokban. Pálmai Kálmán 1985. évi főtítkári beszámolója előbb az irodalomtörténet iránt csökkenő közérdeklődést panaszolja, majd hosszasan sorolja a nyolcvanas évek elején megrendezett 10 vándorgyűlés impozáns adatait. Joggal büszkélkedett a Babits-centenárium alkalmával Pécsen rendezett vándorgyűlés 184, meg a Nyíregyházán megtartott Kosztolányi-évfordulós ülés 172 résztvevőjével. Az egri és a győri vándorgyűlésen is mintegy másfélszázan vettek részt.

Az 1980-as évek közepe óta tovább csökkent a humántudományok súlya, megjelenése az egyre terebélyesedő médiában. Igaz, az 1990-es években az egyetem-, a kar- és szakalapítási boom növelte az irodalom szakos egyetemi hallgatóság, meg az egyetemi, főiskolai oktatásban és a köznevelésben foglalkoztatott tanári állomány létszámát. Talán túlzott mértékben is, hiszen a mennyiségi mutatóknál fontosabbak a minőségek... Manapság egyre többen vannak, akik a világot költség és haszon megfelelés alapján ítélik meg. Mivel a művészetek, a humaniorák hasznát forintban bajosabb kimutatni, mint egyes anyagi termékekét, hajlamosak előbbieket a „haszontalanok”, a költséges szórakozások körébe utalni. Nem tudják, vagy nem akarják tudni, hogy a művészetek a lelki egészség karbantartói. Lelki, erkölcsi épség és műveltség nélkül az anyagi termelés is előbb-utóbb értelmét veszíti, és ön maga ellen forduló, antihumánus tevékenységgé válik.

Mindennek tudatában kívánok a Magyar Irodalomtörténeti Társaságnak és az irodalom, a művészet és a kultúra minden hazai kutatójának, előadójának, tanárának a jelenleginél több anyagi és erkölcsi támogatást, a mostaninál jobb kutatási és működési feltételeket. Hazánkban az irodalomtudománynak ma még kiválóan felkészült középnemzedéke, lelkes fiatalokból álló utánpótlása van. Nekik azt kívánom, hogy a Társaság alapítóihoz és későbbi kiválóságaihoz – Horváth Jánoshoz, Barta Jánoshoz, Keresztury Dezsőhöz – méltó színvonalon műveljék szakjukat, érjenek el a magyar irodalomtudomány képviseletében az övékéhez hasonló, tartós eredményeket, hazai és nemzetközi megbecsülést. A Társaság mai tagságához és vezetőségéhez az a kérés, hogy a nehéz években is tartsanak ki, mert szent ügyet pártolnak, a magyar nyelvközösség és az egyetemes művészet közös ügyét. Kívánok Önöknek további kitartást, türelmet és a régi dicsőségre emlékeztető új sikereket. Újabb száz esztendő.

Ad multos annos!

Az Eötvös Collegium magyar–francia szakos tanárát, Horváth Jánost 1905-ben Gombocz Zoltán ajánlására vették föl a Magyar Nyelvtudományi Társaságba, amelynek évtizedeken keresztül szinte minden ülésén részt vett, s a Társaság folyóiratának, a Magyar Nyelvnek kezdettől fogva munkatársa volt.¹ Bartoniek Géza felkérésére úgy tartotta meg óráit, hogy közben fővárosi főreáliskolákban (a Berzsenyi Gimnázium elődjében és a régi Toldyban) tanított, s 1908-ban nyert beosztást a kollégiumba. 33 éves volt, amikor tanártársaival, a 35 éves Baros Gyulával és a 30 éves Pintér Jenővel kezdte el szervezni, a már megismert nyelvész-tapasztalatok alapján, a Magyar Irodalomtörténeti Társaságot. Először, mint azt Pais Dezsőhöz, volt kollégiumbeli tanítványához 1911. április 26-án írt leveléből tudjuk,² a következő személyek adták beleegyezésüket: Ady Lajos, Bán Aladár, Barthos Kálmán, Császár Elemér, Dittrich Vilmos, Gulyás Pál, Imre Sándor, Karl Lajos, Kéký Lajos, Laczkó Géza, Ravasz Árpád, Schindler Gyula, Szinnyi Ferenc, Várdai Béla és Voinovich Géza. A felsorolt 15 tanár és irodalmár azonos, a 30 és 40 év közötti nemzedékhez tartozott, s közülük három (Barthos, Császár és Laczkó) végzett az Eötvös Collegiumban. Ez az arány jellemző lesz a későbbiekben is: a kollégisták körülbelül egyötödét alkotják majd az egyre növekvő létszámnak,³ amely jelentős részben tanárokból állott: a Magyar Irodalomtörténeti Társaság elválaszthatatlan a magyar tudós tanárság történetétől.

A Pais Dezsőhöz írt levél első része, amely körlevélnek is tekinthető, így szól: „Többen egy Magyar Irodalomtörténeti Társaság alapítását tervezgetjük, mely a jövő év elején alakulna meg hivatalosan s ha erőnk engedi, ugyanakkor már folyóiratot is indítana meg. Légy szíves, közöld velem, vajon helyesled-e a fölvetett eszmét, s számíthatunk-e részvételekre?” Néhány számadat bizonyítja gondolatuk és erőfeszítéseik teremő erejét: május elején már mintegy 90-en voltak,⁴ június végén 295-en,⁵ augusztus közepén 320-an.⁶ A Társaság így nem az eredeti terv szerint, a következő év elején, hanem 1911 októberében, több mint száz tag jelenlétében alakult meg. A létszám 1912 végén már az ezret is meghaladta,⁷ s 1913-ban további százszal gyarapodott.⁸

¹ Horváth János és a magyar nyelvtudomány = *Nyelv és tudomány. Anyanyelv és nyelvtudomány. Válogatás BENKŐ Loránd tanulmányaiból*, Bp., 2003, III, 387.

² KOROMPAY Klára, *Részletek Horváth János és Pais Dezső levelezéséből*, Névtani Értesítő, 1986, 95–96.

³ Lásd *A Magyar Irodalomtörténeti Társaság az 1912. év elején*, It, 1912, 90–94; *A régi és az új Eötvös József Collegium diáksága (1895–1995) = Szabadon szolgál a szellem. Tanulmányok és dokumentumok a száz esztendője alapított Eötvös József Collegium történetéből*, szerk. KÓSA László, Bp., 1995, 237–285.

⁴ BAROS Gyula levele feleségének, 1911. május 6. = PINTÉR Jenő, *A Magyar Irodalomtörténeti Társaság megalapítása*, It, 1937, 2–3.

⁵ BAROS Gyula levele legifjabb Szász Károlynak, 1911. június 24. = OSzK Kézirattár, Levelestár

⁶ HORVÁTH János levele Pais Dezsőnek, 1911. augusztus 9. = Az MTA Könyvtár Kézirattára (a továbbiakban: MTAKK), Növedéknapló szám (a továbbiakban: NSz) 79/2002.

⁷ HORVÁTH János, *Titkári jelentés a Magyar Irodalomtörténeti Társaság I. rendes közgyűlésén*, It, 1913, 202; HORVÁTH János *irodalomtörténeti és kritikai munkái*, szerk. KOROMPAY H. János és KOROMPAY Klára, Bp., Osiris, 2009, V, 201. (A továbbiakban HJIKM.)

„Megmásíthatatlan akaratom, hogy én semmi tisztséget sem fogadok el. A szerkesztésre Pintér Jenőt kandidálom. Baros Gyulának pedig, kinek legnagyobb érdekei vannak a verbuválásban, szobor emelését szükségesnek lenni censeo” – írta Horváth János Pais Dezsőnek 1911 augusztusában, amikor margittai otthonában Ady látogatta meg.⁹ E mögött az elhatározás mögött az a tapasztalat is állhatott, amelyet öt évvel később már Szerbiából, a világháborús frontról visszatekintve összegezett Szekfű Gyulának: „A szocialisták engem konzervatívnak, ezek radikális hajlamúnak, a hazafiak nemzetközinek, ezek 48-asnak, Beöthyék nyugatosnak, a Nyugat Beöthy-fiúnak tartott, a kath-ok filozemitának, a zsidók antisz.-nak tartottak. [...] Én általában félek a csoportosulástól; úgy látom, csak aki egyedül van, az maradhat tiszta” – áll még ugyanebben a levélben, feltehetőleg már Irodalomtörténeti Társaság-beli múltjára is gondolva.¹⁰

A „Beöthyék” szó az elnök mellett a négy alelnököt: Dézsi Lajost, Négyesy Lászlót, legifjabb Szász Károlyt és Zoltvány Irént, tehát a Társaság első vezetőit, valamint Angyal Dávidot jelenthette, tagjai közé pedig beléphettek – hovatartozásuktól függetlenül – a felsorolt csoportok képviselői. A sokféle szemszögből elhangzó ellentétes vélemények összefügghettek azzal, hogy ebben az időszakban ő maga is sokakkal vitatkozott: Adyval és Tisza Istvánnal, Ignotusszal és Angyal Dáviddal, Szomoryval és Alszegehyvel, Fenyő Miksával és Schöpflin Aladárral, Maître Jacques-kal (azaz Bródy Miksával) és az Akadémia elnökségével, s az irodalmi élet több más szereplőjével. A társaság szervezésének megvoltak a maga határai és ellenfelei; A Hét például ironikusan kommentálta az Irodalomtörténet első számát: „Megjelent a várva-várt folyóirat, amelyre épp oly égető szükség volt, mint a Magyar Irodalomtörténeti Társaságra. [...] Legalább van mit olvasatlanul félredobálni. [...] [M]egtudjuk névtelen kezdők nagybecsű véleményét névtelen kezdők filológiai programértekezéseiről.”¹¹

Horváth János kezdeti elhatározását feladva elfogadta jelölését, s az 1911. december 10-i alakuló közgyűlésen 109 szavazóból 106 választotta őt a társaság titkárának. Ennek tényleges gyakorlása két és fél évig, azaz a világháború kitöréséig, az 1914 augusztusában történt bevonulásig tartott. A galíciai frontról így emlékezett vissza: „Kezdetől fogva nem akartam vállalni a titkárságot, bele erőszakoltak, mert lehetetlennek képzelték, hogy valaki toboroz egy társaságot s nem akar benne tisztviselő lenni. Császár Elemér meg is mondta, de már későn: »úgy sem hitte senki, hogy nem akarsz tisztséget vállalni.«”¹²

Teendői, amelyek korántsem voltak egyszerűek, egyebek között a további tagok és a társaság ügyeire vonatkozó iratok adminisztrálását jelentette (címként az Eöt-

⁸ HORVÁTH János, *Titkári jelentés a Magyar Irodalomtörténeti Társaság II. rendes közgyűlésén*, It, 1914, 234; *HJKM* 210.

⁹ HORVÁTH János levele Pais Dezsőnek, 1911. augusztus 9 = *MTAKK*, NSz 79/2002.

¹⁰ HORVÁTH János levele Szekfű Gyulának, 1916. május 21 = DÉNES Iván Zoltán, *A „realitás” illúziója. A historikus Szekfű Gyula pályafordulója*, Bp., Akadémiai, 1976, 140.

¹¹ A Hét, 1912/5 [február 4.], 68.

¹² HORVÁTH János levele Szekfű Gyulának, 1918. márc. 29 = Az ELTE Egyetemi Könyvtár Kézirattára (a továbbiakban: ELTE EKK), G 628.

vös Collegium újonnan avatott Ménesi úti épülete volt megadva az Irodalomtörténet hátlapján, s a levelezésben az ottani telefonszám is szerepelt), jelentette továbbá a komoly méretű, kéréseket és köszönöket tolmácsoló levelezésben, valamint az alapszabályok megszerkesztésében való részvételt, a protokolláris ügyek intézését, a havonkénti programok szervezését, a társaság évi támogatása ügyében tett ismételt fáradozást, valamint a sajtóval való kapcsolatot, elsősorban a felolvasó ülésekre szóló előzetes értesítések meghívó gyanánt való közzétételét.

Néhány példa a levelezésből: 1911 decemberében Szilády Áront értesíti, hogy az alakuló közgyűlés a társaság tiszteletbeli tagjává választotta.¹³ 1912 januárjában Pintér Jenőnek írta: „Felolvasásra jelentkeztek: Riedl (febr.), Nagy József – Halasról (febr.), Elek Oszkár (ápr.). Nagy Józsefnek azt írtam, hogy febr. már le van foglalva, vagyis hazudtam. De mégis jobb szeretnék az első felolvasásra Riedl mellé valaki mást. Mit szólsz hozzá? Kit kellene megfogni? Nem lehetne-e Barost? Az is baj, hogy nem tudom, a Riedl mennyi időt vesz igénybe.”¹⁴ (A híradások szerint Riedl Frigyesnek *Az irodalom fejlődése* című előadása után Sebestyén Gyula következett, *Petőfi első irodalmi kísérletének* jellemzésével.) Vargha Gyulának, a képviselőház tagjának 1912 májusában küldött levelében ez áll: „Folyóiratunk terjesztése érdekében nemrég egy folyamodványt nyújtottam be a Fővárosi tanácshoz azzal a kérelemmel, hogy a Főváros rendelje meg tanintézetei könyvtára részére az Irodalomtörténetet, vagy pedig adjon Társaságunknak (mint pl. a M. Történelmi Társulatnak) 2000 korona évi átalányt s mi ennek fejében a kívánt példányszámban szállítanók folyóiratunkat a fővárosi iskolák tanári és ifjúsági könyvtárai részére.”¹⁵ Szintén neki, 1912 szeptemberében írta: „az akadémia titkári hivatalában s azután Beöthy úrral folytatott tárgyalások során abban kellett megállapodnunk, hogy *minden hónap első szombatján* kapjuk a kistermet.”¹⁶ Legifjabb Szász Károlynak pedig, a társaság egyik alelnökének 1912 novemberében: „Kérvényt nem kell írunk, mert Beöthy úrnak Balogh államtitkár úrtól nyert értesülése szerint az évi segély ügye már el van intézve, s így most már csak az összeg (valószínűleg 2000 kor.) kiutalását kell kérnünk.”¹⁷ Szintén neki, 1913 szeptemberében: „Annak idején Makay min. tan. úr biztosított róla, hogy évi segélyünket újabb kérvény nélkül is folyósítani fogja ezentúl a minisztérium. De az a szakosztály, amelynek az élén ő állott, azóta megszűnt s most már nem tudom, megnyugodhatunk-e a tőle még más körülmények között kapott biztatásban? Arra nézve bátorzkodnám kérni Méltóságod szives tanácsát, hogy vajon adjak-e be újabb kérvényt a minisztériumhoz, s mikor?”¹⁸ És így tovább.

Az egymás közti levelezés – némely tekintetben legalább – felvilágosítást adhat az Irodalomtörténet Folyóiratok szemléje című rovatában névtelenül megjelent cikkek szerzőségére vonatkozólag. Ezeket 1912-ben és 1913-ban Baros Gyula,

¹³ HORVÁTH János levele Szilády Áronnak, 1911. december 17. = MTAKK, Ms 4434/295.

¹⁴ HORVÁTH János levele Pintér Jenőnek, 1912. január 9. = OSzK Kézirattár, Levelestár

¹⁵ HORVÁTH János levele Vargha Gyulának, 1912. május 1. = MTAKK, Ms 1017/231.

¹⁶ HORVÁTH János levele Vargha Gyulának, 1912. szeptember 24. = MTAKK, Ms 1017/234.

¹⁷ HORVÁTH János levele legifj. Szász Károlynak, 1912. november 18. = OSzK Kézirattár, Levelestár

¹⁸ HORVÁTH János levele legifj. Szász Károlynak, 1913. szeptember 14. = OSzK Kézirattár, Levelestár

Horváth János és Pintér Jenő, 1914-ben pedig más munkatársak segítségével írták. Horváth János (aki utoljára 1917–18-ban vette ki részét ebből az összegzésből) 1912 elején Margittáról írt levelében küldött egy ismertetést, s felsorolta az akkor őneki jutott folyóiratokat. „A Nyugat jan. 1.-i számában Schöpfung cikkén kívül semmi sincs, a mi reánk tartoznék. [...] A nekem szánt folyóiratok között a M. Nyelv, Nyelvtud. Közl., Művészet, Iparműv., M. Filoz. Társ. Közl., Athenaeum, Ethnogr. – még nem jelentek meg, tehát nem ismertethetők. A Jung Ungarn, Magy. Figyelő, Hét, Revue de Hongrie nekem most hozzáférhetetlenek. A Budapesti Szemlét és Nyelvőrt pedig Baros vállalta ezúttal.”¹⁹ A levelek és a saját példányban való bejegyzések alapján megállapítható, hogy a Folyóiratok szemléjében szereplő összefoglalások végén található, zárójelbe foglalt, a tárgyalt irodalomtörténeti cikkeket kiegészítő vagy azok következtetéseit vitató bejegyzések Horváth Jánostól származnak.

Két polémiát idézek a sok közül. Az első egy irodalomtörténeti jelentőségű cikk, a kurucversek hitelességéről szóló és a társaság folyóiratában megjelenő Riedl-tanulmány²⁰ fogadtatásának értékelése. Horváth János névtelenül megjelent kommentárja meglepődik azon, hogy „[a] Hét, mely azt hiszi, hogy Magyarországra ő hozta be a gondolkodást és fölüeny szellemet, minden ez ügyben eddig hallott megnyilatkozást felülmúl laikus bugrisságban és fölüeny címen árult, profán ürességben.”²¹ A Hét válasza szerint „A tanár urak szenzációnak szánták a leleplezést”, ők ellenben lemosolyogták fejtegetéseiket; szerintük a folyóiratnak nagyobb a csekély, tagsági díjakból és előfizetési díjakból származó anyagi tőkéje, mint a szellemi. „Akik csak ilyen sovány szellemi tőkével rendelkeznek – írja –, azoktól kómikumszámba megy, ha a mi szerénységségünk jellemzésére azt mondják, hogy mi azt hisszük, hogy a gondolkodást mi hoztuk be az országba. Hát igen, mi hisszük ezt és hisszük ezenfölül azt is, hogy a tanár uraknak fáj ez a mi behozatalunk.”²²

Ennél a társaság és folyóirata működéséhez hozzátartozó ütközetnél tanulságosabb az a szakmai vita, amelyet a Folyóiratok szemléje Ignotusszal folytatott. Ő, az Irodalomtörténet összefoglalása szerint, így vélekedett a Nyugatban: „El kell hinnünk Riedlnek, hogy a gyanúban fogott darabok nem kurucballadák. De Thalyról nem lehet elhinni, hogy ezek a balladák az ő művei volnának, mert azok költőisége és művészete sehol sem mutatkozik a Thaly saját neve alatt kiadott munkákban. Ő tehát úgy képzei, hogy a vitatott költemények alapjukban véve igazi kurucballadák, amelyek »egyrészt megmaiosodtak továbbszálltukban«, másrészt pedig Thaly is idomított rajtuk.” Horváth János ellenérve ezzel szemben az volt, hogy „A »megmaiosodás« csak úgy volna érthető, ha e balladákat a szájhagyomány hozta volna el a kuruckorból Thaly Kálmán föléig. De viszont akkor ép úgy eljuthattak volna azok másnak a föléhez is, és lenne valamelyes nyomuk népköltésgyűjteményeinkben is. Meg akkor mi oka lett volna forrását elhallgatnia?”²³

¹⁹ HORVÁTH János levele Pintér Jenőnek, 1912. január 9. = OSzK Kézirattár, Levelestár

²⁰ RIEDL Frigyes, *A kuruc balladák*, It, 1913, 417–452.

²¹ Folyóiratok szemléje [HORVÁTH János], *Maître Jacques* [BRÓDY Miksa], *Hamis Kurucok*, It, 1913, 295.

²² A Hét, 1913/18 [május 4.], 284.

²³ Folyóiratok szemléje [HORVÁTH János], *Ignotus: Kurucballadák*, It, 1914, 54.

A levelezésből az is kiderül, hogy 1914 májusában Horváth János írta a kommentárokat *A száműzött Rákóczi* megjelenése utáni nagy vita legújabb fejleményeiről.²⁴ Az Akadémia elnökségének a Rákóczi-könyv ügyében tett nyilatkozatából két összeegyeztethetetlen részletet idézett, amelynek alapján azt hatástalannak találta: egyrészt „»A szerző tárgyilagosságra való törekvésében túlságosan hűvösen áll szemben hőisével és nincs kellő érzéke egy nemes szívű és fenkölt szellemű nagy férfiúnak szerencsétlensége iránt.«”, másrészt „»Rákóczi meggyalázásáról Szekfű könyvében szó sem lehet, mert a nagy fejedelem e hűvösebb tárgyalásban is közel áll szívünkhöz, talán közelebb, mint az eddigi nemes rajongástól sugalmazott munkákban.«” A könyv védelmezőjeként csaknem a teljes magyar sajtóval szállt szembe, „mely alig egy-két hirlapot kivéve, példátlan terrorral, jobb esetben langyos ingadozással, vagy könnyelmű hallgatással állott rendelkezésére a tudománytalan hajszásnak s vádat, nyilvánvaló hazugságot és rosszhiszemű ferdítést ellenőrizetlenül szórt a nagyközönség közé.”²⁵ Vitatkozott a történész Márki Sándor bírálatával²⁶ és ellentmondott a Sárospataki Református Lapok állásfoglalásának, mert „[a] hírlapirodalom tudományos kritikájára ugyanis mi általábanvéve semmit sem adunk; az egész magyar közvélemény tudomásunk szerint, nem zúdult fel, a felzúdult résznek pedig nem volt igaza; ha meg az Akadémia nyilatkozata elítélő, honnan van, hogy tudomásul vétele ellen éppen csak Apponyi meg Ballagi szavazott, vagyis épen azok, kiknek egy elítélő nyilatkozattal egyet kellett volna érteniök.”²⁷

Horváth János a társaság első rendes közgyűlésén 1913-ban elhangzott titkári jelentésében az irodalomtörténeti kutatás mellett a jelen irodalmával való foglalkozást jelölte meg: „Vizsgáljuk éber figyelemmel az élő irodalmat is, s amennyire a tudomány tárgyilagossága, melytől mi egy tapodtat sem tágíthatunk, megengedi, adjunk számot legalább időnként annak a jelenségeiről is.”²⁸ Ez a cél azonban sem a társaság előadásáiban, sem a folyóirat tanulmányaiban nem, kritikáiban pedig alig valósult meg. Ugyanebben az évben jelent volna meg az Élet-sorozatban Horváth János *Két korszak határán* című tanulmánykötete. „El volt fogadva – írta Szekfű Gyulának –. De aztán alkudozni kezdtek: hogy kellene bele egy pár katolikusról is cikk (Sík Sándorról). Erre aztán visszavettem.”²⁹ Ennek a kötetnek előszavában, mely csak 1993-ban látott napvilágot, az idézett titkári jelentéssel azonos programot tűzött ki: „Hibát követett el a konzervatív tábor, mikor kicsinyelte s föl sem vette az újitókat. Kicsinyli, megveti s nem ismeri most sem. [...] Ha művészetre bukkanunk: értelmezzük; ha meghatározó jegyeket találunk: rajzoljuk le; világítsuk meg minden oldaláról az újszülött irodalmat”.³⁰ Ez a visszamenő-

²⁴ HORVÁTH János levele Szekfű Gyulának, 1914. május 5. = ELTE EKK, G 628.

²⁵ *A tizennegyedik akadémiai ülés jegyzőkönyvéből*, 1914. március 30., It, 1914, 416–417.

²⁶ Folyóiratok szemléje [HORVÁTH János], *Élet*, 1914. 13., It, 1914, 423.

²⁷ Folyóiratok szemléje [HORVÁTH János], *Sárospataki Ref. Lapok*, 1914. 14., It, 1914, 431–432.

²⁸ HORVÁTH János, *Titkári jelentés a Magyar Irodalomtörténeti Társaság I. rendes közgyűlésén*, It, 1913, 207; *HJKM* 206.

²⁹ HORVÁTH János levele Szekfű Gyulának, 1920. november 12.; DÉNES Iván Zoltán, *A „realitás” illúziója*, i. m., 141.

³⁰ HORVÁTH János, *Kiadatlan írások a Két korszak határán című kötetből*, Literatura, 1993, 5–6; *HJKM* 234–235.

leges kritika 1921-ben ismétlődött meg, más történelmi helyzetben és más felhangokkal, az *Aranytól Adyig* egyik fejezetében;³¹ jellemző az is, hogy a tervezett tanulmánykötetben szereplő, Babits két verseskötetét elemző tanulmány is csak 1967-ben jelent meg;³² ezt nem közölte a Társaság folyóirata, pedig a költőnek több kisebb írását is megjelentette.

1913-ból való a Greguss-jutalom odaítéléséről szóló vita is. Horváth János tapintatlanságnak találta, hogy ezt a bizottság referense, Angyal Dávid kapta meg; hiányolta a tárgyalt dolgozatok szerzői között Schöpflin, Babits és Ady nevét. Közülük az első „már évek óta finom érzékkel, művelt ízléssel, tisztes modorban, mindenkor komoly irodalmi színvonalon ismerteti s bírálhatja a napi irodalom termékeit”, s Babitsot megítélve „nem kell nyugatosnak lennünk, hogy hivatottságát elismerjük. Kétségtelen, hogy a főntebb elősorolt méltatottak között alig található csak egy is olyan, ki vele műérzék és esztétikai képzettség dolgában a versenyt fölvehetné.” Ady Petőfi-tanulmányában pedig „van [...] igazi szerencsés intuíció, s minden szabálytalansága ellenére is annyi eredetiség, mellyel szokatlan elevenséget visz bele a tárgyalt évkör kritikai képének színeibe”.³³

Angyal Dávid Budapesti Szemle-beli válasza szerint „a *Nyugatnak* kritikai irányában van valami, ami az irodalomtörténeti társaság céljával, folyóiratának munkakörével ellenkezni látszik. [...] [V]ajon az irodalomtörténeti társaság miért próbálja segíteni azt a munkát, mely el kívánja szakítani a magyar közéletet a hagyományoktól? [...] [M]inő részt kíván magának az irodalomtörténeti társaság elnöksége az ilyen próbálgatásban?”³⁴ Horváth János igyekezett tisztázni felszólalásának ezt az értelmezését,³⁵ amire Angyal Dávid újra válaszolt,³⁶ s a vita Horváth Jánosnak az Irodalomtörténet szerkesztőjéhez írt nyílt levelével ért véget,³⁷ s azzal, ahogy ugyanő Fenyő Miksának a Nyugatban tett megjegyzésére reagált a folyóiratszemlében: „Nem is értem – írja Fenyő –, hogy mit veszekszik (t. i. Angyal Dávid) Horváth Jánossal; béküljenek ki és együtt kezdjenek harcot a közös ellenség: a becsületes irodalmi törekvések ellen.» Ez a cikk utolsó mondata s ehhez illő az egész.”³⁸

Horváth János szóbeli vagy írásbeli kritikája közvetlen munkatársainak írásairól is elhangzott: a galíciai frontról érkezett levelében „[a]nnak a reménynek ad kifejezést – írta Baros Gyula Pintérnek 1916-ban –, hogy egy pár nap múlva személyesen »moshatja meg fejemet« Velezdi Misinek [ez Baros álneve] a Magyar Figyelőben Riedlről írt cikkeért.³⁹ Remélem te is ott leszel a fejmosásnál és viszonzásul segítesz egy kissé »megberetválni« Jánost.”⁴⁰ Két évvel később Szekfűt emlékezteti arra,

³¹ HORVÁTH János, *Aranytól Adyig. Irodalmunk és közönsége*, Bp., Pallas, 1921, 35–41; *HJIKM* 420–423.

³² HORVÁTH János, *Babits Mihály*, *Studia Litteraria*, 1967, 3–24; *HJIKM* 339–362.

³³ *rg. A Greguss-jutalom*, It, 1913, 184, 186; *HJIKM* 211, 212–213.

³⁴ Budapesti Szemle, 1913, CLIV, 142, 144.

³⁵ HORVÁTH János, *A Greguss-jutalom*, It, 1913, 305–315; *HJIKM* 216–227.

³⁶ Budapesti Szemle, 1913, CLIV, 454–470.

³⁷ HORVÁTH János, *Nyílt levél a Szerkesztőhöz*, It, 1913, 497–498; *HJIKM* 228–229.

³⁸ Folyóiratok szemléje [HORVÁTH János], *Fenyő Miksa: A Greguss-jutalom*, It, 1913, 490.

³⁹ V. M., *Riedl Frigyes*, *Magyar Figyelő*, 1916, III, 371–375.

⁴⁰ BAROS Gyula levele Pintér Jenőnek, 1916. október 8. = OSzK Kézirattár, Levelestár

hogy „Ferenczit egyszer megbíráltam (álnév alatt az Irod.tört.ben⁴¹); a Műveltség-Könyvtárabeli Magyar irod. tört. legújabb részét ő írta, s erről mondhattam neki nem tetsző dolgokat; de Pintérről s a többi társról is.)”⁴² Összefoglaló véleménye ez volt: „Ez a könyv a maga egészében nem jelent haladást tudományunk eddigi állapotához képest.”⁴³

Horváth János saját kritikáinak belső visszhangját így jellemzi egyik visszatekintésében: „Hol egyiknek, hol másiknak akadt az orrán, ha valamit megírtam; s mindig a »Társaság érdekei« voltak az irányadók.”⁴⁴ Ez komoly szerepet játszott abban, hogy a csaknem három évig tartó frontszolgálat első felében, már 1915-ben hivatalosan is meg kívánt válni tisztségétől, amelyet a háború miatt csak formálisan viselhetett.⁴⁵ 1917 tavaszán történt leszerelése után a feljegyzések szerint „a titkár rövid időre még e titkári hivatal átvételének elhalasztását kéri”,⁴⁶ az 1918. márciusi tisztújításra azonban már nem jelöltette magát.⁴⁷ Új folyóirat indítását tervezte Szekfű Gyulával, aki így kommentálta barátjának a civil életbe való visszatérését: „a meddig Irod.tört. megengedi, hogy közdemokrata elragadtatási kritikák helyett rugdalózzál, addig csak használd ki a lehetőséget, nem lehet tudni, mikor sokalják meg zavart okozásodat és mikor mondják csak egyszerre: »kérek, ez olyan jó ember, s annyit használt a TÁRSASÁGnak, kár bántani.« [...] Valjon mit csinálnánk most, ha megalapítottuk volna »a« lapot kis Eckharttal [azaz Eckhardt Sándorral] és Németh Gyulával?»⁴⁸

Schöpflin Aladár a *Magyar írók* című könyvének elismerést és vitát egyaránt tartalmazó kritikáját megköszönve ezt a kérdést tette föl 1917 végén írt levelében: „Miért nem ragadod magadhoz a fiatalabb tanár-nemzedék fölötti szellemi vezetést irodalmunkban: miért engeded, hogy az a látszat keletkezzék, mintha ez a vezetés olyanok kezében volna, akiknek erre sem morális, sem szellemi jogcímük nincs?”⁴⁹ Horváth János azt válaszolta erre, hogy nincsen hová írnia. Új orgánus teremtésére nem volt se pénz, se szerkesztő, s munkatárs is kevés lett volna.⁵⁰ Az Irodalomtörténetben 1919 és 1931 között már nem jelentek meg cikkei, a Nyugatba pedig, ahová Schöpflin 1918 elején annak meghívását tolmácsolta, nem írt.⁵¹ Trianon után az

⁴¹ G. Gy., *A műveltség könyvtára. XI. kötet. A magyar irodalom története 1900-ig.* Ferenczi Zoltán szerkesztése mellett írták: Simonyi Zsigmond, Pintér Jenő, Kardos Albert, Endrődi Sándor és Ferenczi Zoltán, It, 1913, 461–466; HJIKM 784–790.

⁴² HORVÁTH János levele Szekfű Gyulának, [1918.] december 1. = ELTE EKK, G 628.

⁴³ G. Gy., *A műveltség könyvtára*, i. m., 466; HJIKM 790.

⁴⁴ HORVÁTH János levele Szekfű Gyulának, 1918. március 29. = ELTE EKK, G 628.

⁴⁵ HORVÁTH János levele Szekfű Gyulának, 1915. május 17. = ELTE EKK, G 628.

⁴⁶ *Társasági ügyek*, It, 1917, 462.

⁴⁷ HORVÁTH János levele Szekfű Gyulának, 1917. december 25. = ELTE EKK, G 628.

⁴⁸ SZEKFÜ Gyula levele Horváth Jánosnak, 1917. augusztus 5. = MTAKK NSz 79/2002.

⁴⁹ SCHÖPFLIN Aladár levele Horváth Jánosnak, 1917. november 26. = KOROMPAY H. János, *Horváth János és Schöpflin Aladár levelezése*, Holmi, 1997, 980.

⁵⁰ Elveszett levél. Vö. HORVÁTH János levele Szekfű Gyulának, 1917. december 25. = ELTE EKK, G 628.

⁵¹ SCHÖPFLIN Aladár levele Horváth Jánosnak, 1918. január 26; KOROMPAY H. János, *Horváth János és Schöpflin Aladár levelezése*, i. m., 983.

1922-ben indult Minervának volt egy évig társszerkesztője, 1923-tól 1927-ig pedig a Napkelet tanulmány- és kritikai rovatát vezette, és elsősorban ott publikált.

A társaság ülésein rendszeresen részt vett. 1925-ben Pintér Jenő tiszteleti tagul ajánlotta Négyesy Lászlót, Baros Gyulát és Horváth Jánost, s ezt a választmány egyhangúlag támogatta; közülük viszont egyedül Négyesy lett tiszteleti tag, tehát a másik két jelölt nem fogadta el a kitüntető címet.⁵² Pais Dezső visszaemlékezéséből tudjuk, hogy az Irodalomtörténet szerkesztője egy ízben meg szerette volna hallgatni Horváth János egyetemi előadását, aki így figyelmeztette: „hogy ha észreveszi a hallgatóság között, feláll és így szól: »Hölgyeim és uraim! álljanak fel önök is, és így fejezzük ki hódolatunkat a körünkben megjelent legnagyobb magyar irodalomtörténész iránt.« Az így aposztrofálandó személyiség – teszi hozzá Pais Dezső – valóban a legsúlyosabb – több mint 130 kilós – irodalomtörténész barátunk volt.”⁵³

1931-ben Horváth János köszöntő tanulmánya vezette be a 70 éves Négyesy Lászlót, a társaság akkori elnökét ünneplő Irodalomtörténet emlékszámat;⁵⁴ a következő évben – talán épp az ő kérésére – a társaság alelnöke lett legifjabb Szász Károly és Viszota Gyula mellett. 1933-ban, Négyesy László halála után viszont nem vállalta azt, hogy az Irodalomtörténeti Társaság elnöke vagy alelnöke legyen.⁵⁵ 1938-ban súlyos betegségen esett át, s ezután, orvosi tanácsra, az egyetemi tanárságon kívül lemondott minden egyéb elfoglaltságáról, így a tudományos társaságokban betöltött munkáról is.

1948-ban kezdődő nyugdíjas éveiben már nem vett részt semmilyen hivatalos összejövetelen, így azon a vitán sem, amelyet 1952-ben a Társaság rendezett *Rendszeres magyar verstan* című könyvéről. Haláláról Pándi Pál emlékezett meg 1961-ben, a megalakulás 50. évfordulóján tartott közgyűlésen.⁵⁶ Az Irodalomismeret 2002. májusi száma az ő emlékezetére állított össze gazdag gyűjteményt a tőle, hozzá és róla írt dokumentumokból, s azzal a levéllel, amelyet Székfű Gyula egyetemi tanárrá való kinevezése alkalmából írt. Az ebben szereplő, életcélként megfogalmazott mondat meghatározza az Irodalomtörténeti Társaság fő feladatait is: „Egy kötelességünk azonban eltagadhatatlan: tovább adni azt, amit szerencsésebb helyzetetésünkben másoktól kaptunk; az nem a mi személyes tulajdonunk.”⁵⁷

⁵² It 1925, 168, 169.

⁵³ PAIS Dezső, *A Horváth Jánossal társalkodó Pais Dezső, avagy tükörserepek egy ötvennégy esztendő közötti együttléte emlékeiből* = NAGY J. Béla, KOVALOVSKY Miklós, BÓKA László, PAIS Dezső, *Horváth Jánosról. Múltatások – emlékezések*, Bp., Akadémiai, 1958, 23–29.

⁵⁴ HORVÁTH János, *Négyesy László*, It, 1931, 1–7; *HJKM* 190–196.

⁵⁵ PINTÉR Jenő levele legifj. Szász Károlynak, 1933. február 9. = OSzK Kézirattár, Levelestár

⁵⁶ PÁNDI Pál, *A Magyar Irodalomtörténeti Társaság jubileumi közgyűlésének főtükári megnyitója*, It, 1962, 363–364.

⁵⁷ VÉRTESSY Miklós, *Az egyetemi tanár kötelessége. Horváth János levele Székfű Gyulához*, Világosság, 1976, 121; *Irodalomismeret*, 2002/3–4, 28.